A műfordítás helyzete ma

Tanácskozás az írószövetségben

ELŐBB VOLT magyar műfordítás, mint magyar irodalom. Az *Ómagyar Mária-siralom* is műfordítás, s lám, vele kezdődik a magyar költészet története. Műfordításunknak hét évszázad óta különleges szerepe van művelődésünkben: Szenczi Molnár zsoltár-, Károli és Káldi bibliafordításai, Pázmány Kempis-fordítása a magyar nyelv életében is fontos fordulók, de a felvilágosodás korának író-fordítói pallérozottabb nyelvünkért is jeleskedtek. S kell-e bizonygatnunk, hogy Kazinczyék után mit jelentett Vörösmarty, Petőfi, Arany műfordítómunkássága, avagy milyen maradandóan hatnak köznapi életünkben is Babits, Tóth Árpád, Kosztolányi, Karinthy, Szabó Lőrinc, Németh László, Illyés vagy Illés Endre és Vas István magyarításai?

Az írószövetség műfordítói szakosztálya ülésén *Rákos* Sándor elnök, beszámolva az eredményekről, ismertette a szakosztály munkáját. A szakosztálynak 117 tagja van, de a műfordítói munkaközösségben is 110-en tevékenykednek.

A műfordítás helyzete ma címmel *Domokos* János, az *Európai Kiadó* igazgatója tartott előadást. Méltatva a műfordítók nemzeti művelődésünket gyarapító munkásságát, amely az elmúlt másfél évszázadban szellemi életünk ékessége volt, azt sem hallgatta el, hogy az elmúlt két évtizedben a hanyatlás jelei mutatkoznak. Nincs, illetve alig van utánpótlás. Egyes fiatal költők a kötött versformákkal egyszerűen nem hajlandók megküzdeni. Némely irodalmakat ma is csak közvetítő nyelvek segítségével tolmácsolhatunk, mert a kisebb nyelvterületekkel alig-alig foglalkozik valaki. A műfordítás mestersége devalválódott, hiába indultak szakmai szemináriumok, hiába hirdetnek pályázatokat, az új fordítói nemzedék nevelésében hasztalannak tetszik a kiadók erőfeszítése.

Ezeket a bajokat csak súlyosbítja a jelenlegi honorárium-rendszer. Ez — akár az európai szocialista országok gyakorlatával, akár a szakmához közelálló értelmiségi pályák anyagi elismerésével hasonlítjuk össze — mindig is aránytalanul alacsony volt. Ugyanakkor az eredetileg is szerényen megállapított honoráriumok egyáltalán nem tartottak lépést az ár- és bérváltozásokkal. Az 1964-ben megjelent rendelet a prózai művek fordítói tiszteletdíját ívenként 320—700 forint között állapította meg, versfordításoknál 2000 sorig soronkint 5—8 forintot engedélyez. Némileg módosították hat év után: 1970-ben a prózai fordítások jogdíjának felső határát 28 százalékkal, a versfordításokét 25 százalékkal emelték. A nominálbérek ezalatt 38 százalékkal emelkedtek. Tehát az országos bérhelyzethez képest, az alacsonyan megállapított honorárium aránya tovább romlott. Az országos keresti adatok szerint 1964 és 1979 között a nominálbérek 85.2 százalékkal emelkedtek, ezzel szemben a prózai fordítói honorárium mindössze 43 százalékkal, a versé 25 százalékkal nőtt. Ha a műfordítói munkát — a jelenlegi anyagi ellenszolgáltatás mellett — alkotó munkának minősítjük, akkor ki kell mondani, hogy nincs az országban még olyan alkotómunka, amelyet ilyen alacsonyra értékelnének.

Számos példával illusztrálta Domokos János, hogy a baráti szocialista országokban menynyivel magasabb — lényegesen magasabb — műfordítói honoráriumokat fizetnek a kiadók. Egyik-másik országban háromszorosát annak, amit a magyar könyvkiadók.

AZ ÁR- ÉS BÉRVÁLTOZÁSOK hátrányosabb helyzetbe hozták a műfordítói munkát. Ezt még látványosabbá tette a gépírási díj emelése, ez a maximális prózai fordítói díjnak ma már csaknem egyhatod része. Az átlagos gyorsasággal dolgozó műfordító, átlagos nehézségű szöveg esetén, a kiadónál új fordításra kifizetett átlaghonoráriumot számítva, havi 4 ív lefordításával — az adók és gépelési költség levonása után — 3072 forintot keres, s ez 210 órával elosztva 14.60 forint órabér. De ez még mindig csak bruttó összegnek tekinthető, hiszen a fordító a lakásán dolgozik, tehát a villany- és fűtésköltség őt terheli, papírt vásárol, írógépet vesz vagy javíttat. A honorárium egy részét csak elfogadás után kapja kézhez, hátramaradó részét pedig a kézirat nyomdábaadásakor, illetve a könyv megjelenése után.

A fordítói honorárium a kiadó termelési értékéhez viszonyítva csaknem elenyésző. Az Európa Kiadó bruttó termelési értéke 1977-ben 199 millió 80 ezer forint volt. A kifizetett fordítói honorárium összege mindössze hárommillió forint. A termelési árváltozások azóta lényegesen megnövelték a bruttó termelési értéket, s ebben a honoráriumok aránya tovább csökkent. Jelenleg alig éri el a termelési érték egy százalékát.

A honoráriumok rendezése, sőt nagyarányú felemelése is csak szerény mértékben érintheté a kiadó anyagi eredményeit, kivált, ha figyelembe vesszük az anyagköltség, valamint a nyomdai költségek állandó emelkedését.

Mielőbb módosítani kell a honorárium-rendeletet. Elsősorban a szerzők, illetve fordítók helyzetét kell megjavítani. Egyebek közt biztosítani kellene, hogy a fordító az eddigi gyakorlattól eltérően hamarabb kapja kézhez elvégzett munkája díját. Tisztázni kellene azt is, hogy mi számít jogdíj szempontból *egy* kiadásnak. Világosabbá kell tenni a szerződésbontás eseteit s azt, hogy mikor jár a fordítónak teljes honorárium. Az új technológiák miatt (például fényszedés) újra szabályozni kell a szükséges szerzői korrektúra lehetséges mértékét.

De a kiadó javára is módosítani kellene a korábbi rendeletet: egyebek között a szerződés hatályát az eddigi négy évről 6—8 évre kellene felemelni.

LEGSÜRGŐSEBB TENNIVALÓ a honoráriumok összegének fölemelése. A prózai fordítások felső határát a jelenleginek két és félszeresében, a versfordításokét a mostani kétszeresében kellene megállapítani, ugyanakkor azt is biztosítani lehetne, hogy az évi átlagos béremelés arányában az új honorárium is automatikusan emelkedjék. Nyelvkategóriákat kell megállapítani, s a másodikba és harmadikba tartozó nyelvek után pótlékot lehetne fizetni. A második és további kiadásokért 70, illetve 35 százalékos tiszteletdíjat fizetni.

A műfordítói honorárium rendezése előtt átmeneti intézkedésekkel is enyhíteni lehetne némileg a műfordítók problémáit. Egyebek között a megbízhatóan elvégzett munka esetében a kiadó megtérithetné a fordítónak a kézirat egyszeri gépeltetési költségét. Ez a kiadó költségszámláját terhelné. A javítandó levonatok elolvasásáért is fizetni kellene a fordítónak korrigálási díjat. Az elfogadás utáni 30 napon belül a fordítót megillető teljes honorárium-ból a kiadó legfeljebb csak 15 százalékot tarthasson vissza.

A valóság súlyosabb, a kép sötétebb — mondotta Domokos János —, de csak közös erőfeszítésekkel lehet változtatni rajta.

A TANÁCSKOZÁSON *Garai* Gábor, az írószövetség főtitkára is fölszólalt. Hangoztatta, hogy hazánkban minden írói-alkotói műfaj díjazásánál alacsonyabb a műfordítói munka honorálása. A legutóbbi, 1969-es rendezés elkésetten született, a változások után ballagva.

A szövetség érdekvédelmi bizottsága, *Bárány* Tamással az élén, részt vett egy új, általános tiszteletdíj-rendezési javaslat kidolgozásában, s ezt a javaslatot lényegében a Kulturális Minisztérium Kiadói Főigazgatósága is elfogadta — emlékeztetett Garai Gábor. — Hírlik, hogy a főigazgatóság már magasabb pénzügyi szervekkel tárgyal a javaslat megvalósításáról.

A mi jogdíjaink jelenleg valamennyi európai szocialista ország közül a legalacsonyabbak. Ezzel szemben például a kis Szlovákiában a honoráriumok 40—50 százalékkal magasabbak a mieinknél.

KIADÓINK HELYZETE sem nézhető közömbösen. Különböző okok miatt egy-egy szépirodalmi könyv nyomdai átfutási ideje most már átlagosan két esztendő. A nyomdák államosítása után, 1949-ben még két hónap volt. Elviselhetetlen mértékben megnőtt a *„félkész termékállomány"*, amit köztudomásúan finanszírozni kell, s ez vállalati eszközöket köt le. Hír szerint, egyik kiadónk nemrég a fizetésképtelenség állapotába jutott, tehát még az igen alacsony és a retardált megjelenés miatt később utalható honoráriumokat sem tudja kifizetni. Ezen is segíteni kellene valahogy, hiszen nem a kiadóink dolgoznak rosszul és késedelmesen (s többnyire szerzőink sem), viselje a gazdasági hátrányokat az az ágazat, amely a késedelmeket előidézi. Ez is egyik fontos feltétele annak, hogy íróink és fordítóink valóban siralmas helyzete megjavuljon.

A VITA azóta is folytatódik. Könyvkiadók és a szövetség lektorok, fordítók és írók fontolgatják, hogyan lehetne változtatni a magyar műfordítás mostani áldatlan helyzetén. Bizonyos, hogy időszerű lenne már a műfordítói munkát szakmaként elismertetni, annak minden munkaügyi és jogi konzekvenciájával.

A műfordítás nemzeti művelődésünk lényeges alkotóeleme volt mindig. S most, hogy a nagy fordítói alkotóegyéniségek kora elmúlóban van, érdemes lenne még idejében gondoskodni arról, hogy a magyar művelődés egyik patinás, évszázados céhe meg ne szűnjék.

Kiss Károly

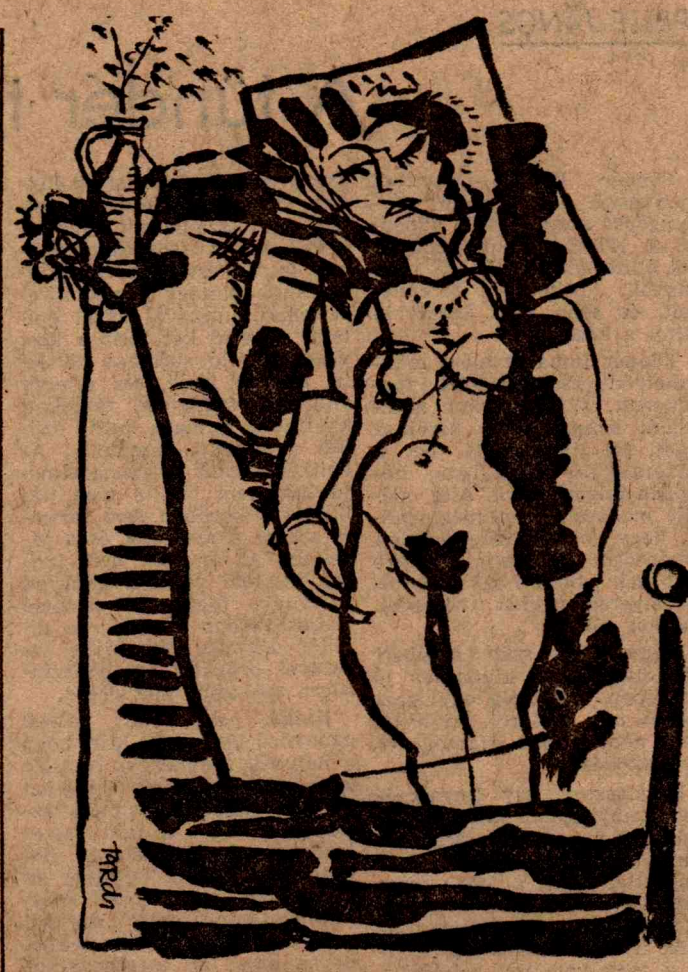

Tardi Sándor rajza

NAPLÓ

November 11

A Szovjet Drámák II. Szemléjének megnyitó rendezvényein részt vevő küldöttség, amelyet Georgij Ivanov, a Szovjetunió kulturális miniszterhelyettese vezetett, szombaton elutazott hazánkból. A küldöttséget fogadta Kornidesz Mihály, az MSZMP KB tudományos, közoktatási és kulturális osztályának vezetője és Pozsgay Imre kulturális miniszter. Az elutazó küldöttséget a repülőtéren — Vlagyimir Pavlov, a Szovjetunió magyarországi nagykövete jelenlétében — Tóth Dezső kulturális miniszterhelyettes búcsúztatta.

✣

Szenes Árpádnak, Kernstok és Rippl-Rónai nyolcvanegy éves tanítványának, akinek 1978 augusztusi budapesti kiállítására még emlékszik a hazai közönség, új kiállítása nyílt meg a párizsi Jeanne Bucher képtárban.

Csillagok órája, Kakukk kút címmel a szovjet köztársaságok lírájáról és elbeszélő irodalmáról rendez estet a Radnóti Miklós Színpad és az Európa Könyvkiadó, november 14-én, szerdán, este hétkor, a budai Angelika eszpresszóban. Az esten közreműködik: Bede Anna, Garai Gábor, Grigássy Éva, Makai Imre, Misley Pál, Dévai Nagy Kamilla, Thirring Viola, Fenyő Ervin és Simon Péter.

♥

Benkő Sándor festményeiből, grafikáiból és fotóiből kiállítás nyílik meg november 12-én délután 5 órakor a VIII., Kölcsey utca 2. alatti Gutenberg művelődési otthonban.

♁

Henryk Szeryng és Alexis Weissenberg nagy sikerű zongora-hegedű szonátaestet adott a párizsi Pleyel-teremben. A műsorban három Brahms-szonáta hangzott el.

A
MAGYAR NEMZET
olvasószolgálatának
(1074 Budapest,
Dob u. 60.)
fogadóórái:

Jogi tanácsadás:
Hétfőn 14—16
Szerdán 14—16
Pénteken 13—14.30

Építkezők tanácsadója:
Minden hó első és utolsó
pénteken 16—17.30

Közérdekű bejelentések:
csütörtökön 15.30—17.30

Egerek és egerek

Nevelhetőségről, tulajdonságok, jellemvonások, bemaródott szokások megváltoztathatóságáról folyt a beszélgetés. Alamusziból lehet-e nyíltat csinálni, gyávából bátrat, kicsinyesből nagylelkűt, sunyiból őszintét? Magyarán, röviden: kutyából szalonnát. Valaki szóba hozta az elefántokat. Úgy hírlik róluk, ha a szelídek csordájába betéved egy vad, indiaiak közé egy afrikai, szép lassan hozzájuk szelídül. Másvalaki rögtön megjegyezte, hogy bezzeg embereknél másként van: „fehérek közt egy európai" nem tesz szép lassan se minden fehéret európaivá. Ebben nem volt vita köztünk.

Fehérek viselkedésének megfigyelésére már bőven volt alkalmam, elefántokéra még nem. De eszembe jutottak róluk az egerek. Pontosabban egy egér.

Eszembe ötlött ő. Máris be kell azonban látnom, hogy *őhozzá* se értek jobban, mint az elefánthoz. Legföljebb annyival több a kapcsolatom hozzá, hogy vele már éltem egy fedél alatt, elefánttal még nem. De azt még így se tudom róla, amit a zoológusok, közülük is elsősorban a rágcsálók szaktudósai, bizonyára első ránézésre is tudtak volna, hogy az egérfélék népes rendjében ő ugyan melyikbe tartozik. Hogy ő hivatalosan és tudományos rendszer szerint *mus musculus*-e, házi egér, vagy *mus sylvaticus*, erdei egér, esetleg netán *mus musculus hortulanus*, táncoló egér-e? Amíg egy fedél alatt éltem vele én bizony mindhárom egérfélére jellemző viselkedésmódokat véltem fölfedezni rajta. Mindenekelőtt azt, hogy rejtekezik, szereti a sötétséget, nesztelenül szalad, ügyesen kúszik, aztán azt, ami kivált a táncoló fajtára vall: nagy gyorsasággal futkos körben vagy egyhelyben forog. Mindez az egérféle rágcsálók tudományos ismérve. Legvégül még azt is kénytelen voltam tudomásul venni róla, — holott egy ideig bizonyos illúziókat fűztem hozzá —, hogy kártékony. Ha hagyom, ha hagyjuk — és most tudományos leírását idézem — „szokása tömegesen fellépni, és látása undort kelt".

Mivel ilyenformán nem tudtam ez illető egeret pontos latin elnevezésével azonosítani, adtam neki öntevékenyen egyet: *ridiculus mus*, nevetséges egér. Amilyet Horatius egyik versében a vajúdó hegyek szülni szoktak. Csak az a baj, hogy ez a saját elnevezésem szintén pontatlan: nem ő a nevetséges, hanem végülis én lettem az. Mindjárt elmondom, hogyan. Addig is adok neki egy másik nevet, pontosabbat: ezópusi egér. *Mus Aesopusiensis*. Amiből kitűnik, hogy a történetke nem kizárólag egérre vonatkoztatható.

A szobámhoz vezető feljáróba múlt ősszel beköltözött egy egér, melegebb éghajlat alá.

— Egér van a lépcső alatt — mondta a feleségem a szokottnál sápadtabban.

— Honnan veszed?

— Láttam. De hallottam is. Figyelj!

Csakugyan mocorgott valami valahol.

— Csinálj vele valamit.

Hogy mit kellene tennem, nyomban értésemre adta: söprűt hozott, lapátot, egy vödör vizet.

Tudjisten, én szeretem az egeret, legalábbis helyes kis jószágnak tartom. És tudjisten, a nők nem. Talán mert közelebb vannak a néphithez, mely úgy tartja, hogy az egér a halál szimbóluma, mesékben, mondákban a gonosz szellem megtestesítője, betegséghozó démonoké. Az álomoskönyvben Gvadányi szerint „az asszonyok szoknyája alá búvó egér: titkos gondolat", más álomfejtők szerint meg „nagybajúszos egér jelez nagy ellenséget". Vagy talán azért nem szeretik, mert olvasták a tudományban, hogy „látása undort kelt". Mindegy, miért nem szeretik, babonából, tudományosan, előítéletből vagy ösztönösen, de nem szeretik és kész. Én mindenesetre azt mondtam:

— Hagyjuk szegényt. Isten állatkája.

Megrökönyödve nézett rám:

— Ha hagyod, te is az vagy.

— Én is. Nem tehetek róla.

Aztán elmondtam neki, miért vagyok talán még férfitársaimnál is inkább hajlamos az egérre. Az „Egér" című színdarabban egy fruska, színi nevén Moissand Márta szerepét édesanyám úgy játszotta el egy régi-régi március elején, hogy már a nyolcadik hónapban volt, de mint csitrilány mégis fel tudott ugrani velem a székre egy ezér elől.

— Na látod, ő is székre ugrott az egér elől.

— Nem erről van szó, hanem arról, hogy ez szerep volt, ő már félig-meddig anya és mégis kislány. Az egér nekem azóta valahogy címer-állat. Tehát az egér a lépcső alatt marad. Végre van egy saját egerünk.

— Mégse vagy egészen épeszű.

— Születés előtti hiba.

Megvannak hát nekem is a magam babonái és megvannak az övéi is. De együtt élni csak úgy lehet, ha tiszteletben tartjuk egymás mániáit. Nagynehezen megegyeztünk, hogy az egér az én gondom lesz, ő leteszi a söprűt előtte, leveszi a kezét róla, leveszi a szemét is, mert ha csak rágondol, végigfut a hátán a hideg.

— Össze fog piszkítani mindent, egérszag lesz az egész házban, egyfolytában rág, mert azt talán még te is tudod, hogy különben megnő a foga.

— Emberségre fogom szoktatni, meglátod.

— Azt megnézem magamnak.

Csönd lett, csak az egér hallatszott, valahol.

Farost-lemezből szögelt, kiszuperált madárházat raktam a lépcső alá — „ahelyett hogy vennél egy tisztességes egérfogót" —, betoltam a legsötétebb zugba, mert az egér a sötétet szereti, szalonnabőröket vagdostam neki, mert hátha házi egér, napraforgómagot meg búzaszemeket szórtam, mert hátha mezei. Ha netán táncoló, az ő baja, parkettje a madárháznak nincs.

Alig két hét múlva Miki már tudta a nevét, füttyentésre kidugta a fejét a madárház kerek ablakán, nézdegélt azzal az értelmes két fekete szemével, két ujjam közül eszegette a szalonnabőrt. Mégiscsak házi egér és nem mezei, nem erdei, nem is táncoló.

— Megmondtam, ugye! Nevelés kérdése. Beláthatod, hogy van különbség egerek és egerek között. Ez a házunk saját külön egere. Aranyegér.

Mélységes csönd, csak az aranyegér hallatszott, ahogy rágicsálta a szalonnabőrt a kezemből.

— Már ketten vannak — mondta a feleségem a negyedik héten, még sokkal sápadtabban. — De lehet, hogy többen. Évente öt-hatszor fiadzik, kölykei száma négy-hat, sőt néha nyolc.

— Mi az, megtanultad?

— Arcorra hegyes, szeme nagy és fekete, fogai száma tizenhat vagy tizennégy, metszőfogai keskenyek, vésőhöz hasonlók. Megtanultam, igenis, hogy az egerek tömeges fellépése nagy csapások előhírnökének tekinthető. Tekintsd ezt babonának, én a lexikonból tanultam.

Csakugyan mintha mocorogtak volna valamik, ittott.

Magabiztonságom egy kicsit megingott.

— Megrágta a cipődet. Vagy megrágták — mondta a hét végén, kezében cipővel. — Minden ehetőt megesznek, amit pedig nem bírnak megenni, például fát, papirost, azt összerágják, ezért nagyon kártékonyak. Ha tudni akarod, ezt is a lexikonból tanultam.

Tanultam én is valamit: megszégyenülten kinevetni magam. Megtanultam, hogy szalonnabőrrel, füttyel sokmindent lehet, csak életfőltételek ellen nevelni nem. Rágcsálókat rágcsálás ellen nem. Elefántot az orrmányról, ragadozót a fogáról, sakált az üvöltözésről leszoktatni nem. Gerinctelenbe gerincet nevelni nem, még egy kisegér gerincét sem.

Fogtam a söprűt, lapátot, vödröt és nekiláttam. Másnap kerítettem egy egérfogót, mindenesetre. Jó az a háznál.

Mátrai-Betegh Béla